

**บริบทของแรงงานไทยตั้งแต่ในอดีตจนถึงก่อน
การเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ.2475**
**The context of the Thai Labour from the past
to the change of government 2475 B.E.**

วนภรณ์ พันธุ์พุกษ์*

บริษัท แทคที จำกัด 10/86 ซอยสุขุมวิท 13 แขวงคลองเตยเหนือ

เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร 10110

Wanaporn Phanphruk

TACK T. CO.,LTD., 10/86 Sukhumvit 13 Khlong Toei Nuea, Watthana, Bangkok

Email: phanphruk.w@gmail.com

Received: March 09, 2022

Revised: May 31, 2022

Accepted: June 28, 2022

บทคัดย่อ

บริบทของแรงงานไทยตั้งแต่ในอดีตจนถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 ด้วยโครงสร้างของสังคมไทยมีการแบ่งคนออกเป็น 2 ชั้นชั้นคือชนชั้นปกครองและชนชั้นใต้ปกครอง จึงส่งผลให้เกิดระบบศักดินาที่เป็นรูปแบบกำหนดความแตกต่างฐานะของคนในอาณาจักรและเพื่อใช้เป็นหลักในการปฏิบัติต่อกันของคนในสังคม รัฐจึงได้วางระบบการเกณฑ์แรงงานเพื่อควบคุมกำลังคนเพื่อป้องกันการขาดแคลนแรงงาน ทำให้เกิดการเกณฑ์แรงงานเพื่อทำหน้าที่ต่างๆตามนโยบายของรัฐ ด้วยสังคมไทยในอดีตมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมากเพื่อร่วมกันทำการผลิตและทางด้านต่างๆ แรงงานจึงถือเป็นกำลังสำคัญของการทำงานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและระบบการเกณฑ์แรงงานจะผูกติดกับระบบการเมืองการปกครองในแต่ละยุคสมัยที่แตกต่างกันไป จวบจนกระทั่งเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุครัตนโกสินทร์ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการทำสนธิสัญญาบาวร์ริงทำให้เศรษฐกิจของประเทศเปลี่ยนจากระบบการค้าที่ผูกขาดกลายเป็นการค้าแบบเสรี จึงมีการหลั่งไหลเข้ามาของแรงงานต่างชาติที่เข้ามาขายแรงงาน ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ชนชั้นไพร่ผู้ใช้แรงงานได้สิทธิในการรับเงินค่าจ้างเช่นเดียวกับแรงงานต่างชาติ ถึงอย่างไรชนชั้นไพร่ผู้ใช้แรงงานก็ยังคงได้เพียงสิทธิในการได้รับค่าจ้างเท่านั้น เพราะภายใต้การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อำนาจต่างๆ

* ดร., ผู้บริหาร บริษัท แทคที จำกัด

ล้วนผูกขาดอยู่กับชนชั้นปกครองเท่านั้น ฉะนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นจะเป็นไปตาม
บริบทของเศรษฐกิจและการเมืองในแต่ละช่วงเวลาที่จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของ
โครงสร้างทางสังคม ซึ่งในบทความนี้จะชี้ให้เห็นว่าตัวแปรทั้ง 2 มีผลอย่างมากต่อบริบทของ
แรงงานไทยและสามารถใช้เป็นฐานสำหรับการวิเคราะห์และมองภาพในอนาคตได้

คำสำคัญ : ชนชั้นไพร่ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระบบศักดินา สังคมเกษตร

Abstract

The context of the history of Thai labour before the Thai regime changes 1932 consists of 2 classes, the ruling class and the working class. The feudal system then was created to manage how people from different classes express themselves and interact between classes. The government has imposed the labour conscription policy to control the labour forces and prevent the labour shortages. Since the Thai society is an agricultural society, the labour is the most important part of our productivity. Therefore the labour conscription play an important part in the Thai political system. In the era of the King Rama4 , the treaty of Bowring was signed and caused an immense foreign labour migration into Thailand. This has lead to a new phase for Thai labour as they are getting paid for their labour since. But under the absolute monarchy political system, the ruling class always get the upper hand over the working class. The interrelations between 2 classes is changing constantly according to their economical and political environments. These 2 variables are the most important basis for us to understand, analyze and visualize the future of the Thai labour.

Keywords: Labour class, Monarchy, Feudalism, Agricultural society

1. บทนำ

การดำรงอยู่ของมนุษย์ตั้งแต่ในอดีตนั้นเพื่อความอยู่รอดในธรรมชาติที่มนุษย์มองว่ามีความป่าเถื่อนและไม่ปลอดภัยที่จะอยู่อาศัยตามลำพังได้เหมือนเลี้ยงสัตว์ป่า ตลอดจนเหตุผลด้านความมั่นคงของการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์มนุษย์ จึงทำให้มนุษย์ผู้มีสติปัญญาสามารถรวมกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นสังคมในลักษณะสัตว์สังคม ซึ่งในสังคมหนึ่งๆจะต้องมีผู้ที่แข็งแรงที่สุดเป็นผู้นำหรือผู้ปกครองที่มีหน้าที่ดูแลปกป้องบริวารที่เป็นลูกน้องหรือผู้ใต้ปกครอง และผู้ใต้ปกครองมีหน้าที่ทำตามคำสั่งของผู้ปกครองเป็นการแลกเปลี่ยนแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ด้วยสัญชาตญาณความเป็นมนุษย์การอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์กันในฐานะต่างๆในสังคมย่อมมีความขัดแย้งกันสังคมจึงต้องมีการสร้างกรอบกติกาที่เรียกว่ากฎหมาย กฎศีลธรรมและจารีตประเพณีมาเป็นตัวกำหนด¹ จึงเป็นเหตุผลในการพัฒนาไปสู่การปกป้องผู้ประโยชน์ของแต่ละชนชั้นด้วยการแสดงออกในหลายรูปแบบทั้งที่เป็นการใช้กฎหมายจริยธรรม จารีตเพื่อตีความหรือรับรองหน้าที่และการกระทำของชนชั้นสังคมของตน² เป็นจุดเริ่มต้นของระบบการจ้างงานที่มีการเอาแรงงานเข้าแลกกับปัจจัยสี่เพื่อการดำรงชีวิต เมื่อมีระบบการจ้างเกิดขึ้นผู้ใช้แรงงานถูกกำหนดให้เป็นชนชั้นหนึ่งในสังคมที่จะต้องรับใช้ชนชั้นที่สูงกว่ามีอำนาจกว่าในลักษณะความสัมพันธ์แบบต่างเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

ตามแนวคิดทฤษฎีของปรัชญาเมธีคนสำคัญของสายอารยธรรมกรีกได้แก่โสเครตีส (Socrates) เพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotie) ที่กล่าวว่ารัฐเป็นชุมชนการเมืองจึงต้องมีการจัดระเบียบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมนุษย์กับมนุษย์³ จึงเกิดการแบ่งชั้นชนชั้นและนำไปสู่ระบบอุปถัมภ์ตามแนวคิดทฤษฎีของเจมส์ (James C. Scott)⁴ ที่ได้ให้คำนิยามว่าเป็นความสัมพันธ์ของผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์เป็นกลไกความสัมพันธ์ที่บุคคลมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมเหนือกว่าเป็นผู้อุปถัมภ์ ด้วยการใช้อำนาจและอิทธิพลเพื่อช่วยเหลือกับผู้ที่อยู่ในสถานภาพที่ด้อยกว่าคือผู้รับอุปถัมภ์ โดยผู้รับอุปถัมภ์จะตอบแทนด้วยการให้การสนับสนุนให้ความจงรักภักดีและทำงานตามคำสั่งอันเป็นลักษณะต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน

หากพิจารณาย้อนกลับไปในอดีตจะเห็นว่าอาณาจักรต่างๆ มีการก่อร่างสร้างเมืองจนกลายเป็นราชอาณาจักรที่มีความเข้มแข็งแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนแต่เกิดขึ้นจากพลังแห่งแรงงานด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งในทางประวัติศาสตร์ตามที่มีการศึกษามาและเป็นที่ยอมรับในความเป็นอาณาจักรที่เป็นเอกราชและเป็นศูนย์รวมของชนชาติที่มีดินแดน การปกครอง ภาษาและวัฒนธรรมร่วมกันแสดงถึงความเป็นชาติของชนชาติไทยได้เริ่มขึ้นตั้งแต่อาณาจักรสุโขทัย (พ.ศ.1800-1920) (ค.ศ.1257-1377) หรือที่เรียกว่าสังคมไทยลุ่มแม่น้ำ

¹ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, *หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2558), 18.

² ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ความยุติธรรม, ในเอกสารสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง*, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2535), 70.

³ อมร รักชาติชัย, *การเมืองการปกครองไทย ตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ วี.เจ. พรินติ้ง, 2544), 5-9.

⁴ ปรีชา สุวิพันธุ์พันธุ์, *ระบบอุปถัมภ์*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), 47.

เจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา⁵จนถึงปัจจุบันซึ่งแต่ละยุคสมัยจะมีระบบการเมือง สังคม และ เศรษฐกิจที่แตกต่างกันออกไป ฉะนั้น บริบทของแรงงานจึงเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะการณ์ของ ประเทศ ณ ห้วงเวลานั้น ๆ ในลักษณะที่ส่งผ่านยุคต่อยุค

1.1 ยุคอาณาจักรสุโขทัย (พ.ศ.1800-1920)(ค.ศ.1257-1377)

อาณาจักรสุโขทัยเป็นอาณาจักรที่ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนบนของประเทศไทย ในปัจจุบันเป็นพื้นที่เหมาะกับการเกษตร มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นลักษณะทำการเกษตร แบบพึ่งพาตนเอง มีระบบการเมืองการปกครองเป็นแบบครอบครัวใหญ่มีพ่อเป็นใหญ่ที่สุดมีความสัมพันธ์เป็นแบบปิตาธิปไตย (Patriarchal Ruler) แต่ก็ยังเป็นเพียงยุคต้นของยุคสมัยนี้เท่านั้นที่ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ เพราะมีการขยายตัวของเมืองและประชากรในประเทศส่งผลให้โครงสร้างทางการเมืองมีความซับซ้อนขึ้น ฉะนั้น ความสัมพันธ์ย่อมเกิดความเปลี่ยนแปลงไปด้วย จึงเกิดการปกครองแบบลำดับชั้นที่ลดหลั่นกันลงมาใครที่ถืออำนาจมากกว่าจะอยู่สูงกว่าและมีการตรากฎหมายขึ้นมาเพื่อสร้างความเป็นระเบียบในสังคม แต่ก็ยังไม่มีความเข้มข้นมากนักจนกระทั่งมีการใช้ระบบศักดินาในยุคปลายสุโขทัย ต่อมาได้มีการเกณฑ์แรงงานไพร่ (ไพร่ฟ้าหน้าใส) และข้า (ไพร่ฟ้าข้าไท) หรือที่ภายหลังสมัยอยุธยาเป็นต้นมาเรียกว่าทาส⁶ไปทำไร่นานอกจากเลี้ยงดูตนเองในครอบครัวแล้วยังต้องเลี้ยงดูเจ้านายที่อยู่ในชนชั้นศักดินา ยามศึกสงครามจะต้องถูกเกณฑ์ไปสู้รบเพื่อปกป้องประเทศชาติ จะมีเพียงไพร่และข้าเป็นชนชั้นที่ถูกเกณฑ์แรงงาน⁷ไปเพื่อใช้แรงงานในทุกมิติเท่านั้น อย่างไรก็ตามในลักษณะของข้าหรือทาสในยุคสมัยนี้ไม่เหมือนกับทาสของทางตะวันตกเพราะของไทยในสมัยนั้น มีฐานะและศักดิ์ศรีสูงกว่าทาสแบบตะวันตก⁸ ถึงแม้ระบบการเมืองการปกครองและสังคมมักจะมีการเล้าขาจนถึงการปกครองแบบพ่อขุนกับลูกขุนที่แสนอบอุ่นคู่กับคำว่าระบบชุมชนบุพกาล⁹ ซึ่งไม่ได้มีความหมายอะไรเลยนอกจากร่องรอยของระบบชุมชนบุพกาลที่สืบทอดผ่านมาในสังคมไพร่และข้าเท่านั้น ถือเป็นจุดเริ่มต้นของความไม่เท่าเทียมกัน ในยุคนี้ได้มีการตรากฎหมายที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกที่เปรียบเสมือนรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทยที่มีข้อความในหลายลักษณะที่แตกต่างกันไปดังนี้ กฎหมายภาษี กฎหมายซื้อขาย กฎหมายลักษณะมรดก กฎหมายวิธีพิจารณาความ กฎหมายเกี่ยวกับการร้องทุกข์ กฎหมายเกี่ยวกับที่ดิน กฎหมายมนุษยธรรม กฎหมายเกี่ยวกับผู้ลี้ภัย¹⁰ และกฎหมายลักษณะโจร เนื่องด้วยอารยธรรมอินเดียได้เข้ามา

⁵ จิตร ภูมิศักดิ์, *โฉมหน้าศักดินาไทย*, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2550), 20.

⁶ ไพฑูรย์ มีกุล, "การศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทย," *วารสารวิชาการ มนุษย์และสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ* 1, ฉ.1 (มกราคม - มิถุนายน 2560): 15.

⁷ ลิขิต ธีรเวคิน, *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), 17-20.

⁸ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2554), 65.

⁹ **ชุมชนบุพกาล** คือ ชุมชนเก่าแก่อันอดีตที่ไม่มีระเบียบการปกครอง เป็นการดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอด และรวมตัวกันเป็นชุมชนเพียงเพื่อเอื้อประโยชน์ในเรื่องของอาหาร

¹⁰ สุเมธ จานประดับ และคณะ, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยและระบบกฎหมายหลัก*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550), 9-16.

อิทธิพลในยุคสุโขทัยจึงทำให้กฎหมายสมัยสุโขทัยได้รับอิทธิพลจากกฎหมายอินเดียหรือคัมภีร์ธรรมศาสตร์อย่างมาก¹¹

1.2 ยุคอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.1893-2310)(ค.ศ.1350-1767)

เมื่อศูนย์กลางความเป็นไทยเคลื่อนเข้าสู่ยุคอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นอาณาจักรที่มีความเข้มแข็งและสามารถขยายอาณาจักรออกไปในทุกทิศทางจนกลายเป็นอาณาจักรขนาดใหญ่ ในยุคนี้ได้เปลี่ยนจากการปกครองจากพ่อขุนกับลูกขุนไปเป็นการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตามคตินิยมของชาวอินเดียและขอม ส่งผลให้แกนกลางของการเมืองการปกครองรวมศูนย์อยู่ที่กษัตริย์ที่เปรียบตนเองเป็นสมมติเทพตามความเชื่อในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ของฮินดูว่ากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของทุกอย่างจนก่อเกิดเป็นระบบการปกครองตามศักดินาในสมัยต่อๆ มา และยังส่งผลถึงการตรากฎหมายในยุคนี้ทำให้กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยามีรากฐานมาจากคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ของอินเดียเช่นกัน ด้วยโครงสร้างของอาณาจักรที่มีขนาดใหญ่ขึ้นทำให้กฎหมายของยุคนี้มีความซับซ้อนกว่ายุคสุโขทัย และมีความเป็นลักษณะของตัวบทกฎหมายที่แท้จริงกว่า มีการแบ่งกฎหมายออกเป็น 2 ส่วน คือคัมภีร์พระธรรมศาสตร์¹²และราชศาสตร์¹³ ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ได้กล่าวถึงการเกิดของผู้ได้เป็นใหญ่ในการปกครองโลกมนุษย์¹⁴ และเป็นกฎหมายที่ใช้ระงับข้อพิพาทระหว่างราษฎร เนื่องจากลำพังพระธรรมศาสตร์อย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะเป็นกฎหมายหลักหรือ “มูลคดี” ในการปกครองบ้านเมือง จำเป็นต้องมีราชศาสตร์ที่เป็นข้อบังคับหรือสาขาคดีเพื่อใช้ควบคุมกับมูลคดีในการปกครองระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเต็มทั้งในการออกกฎหมาย เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพบ้านเมืองและสังคมในเวลานั้น¹⁵ถือเป็นต้นกำเนิดของกฎหมายตราสามดวง จึงกล่าวได้ว่ากฎหมายในยุคนี้เป็นทั้งกฎหมายสารบัญญัติที่มีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของราษฎร และเป็นกฎหมายที่บัญญัติการพิจารณาคดีและเป็นกฎหมายปกครองแบบรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินอีกด้วย

ยุคนี้โครงสร้างระบบเศรษฐกิจสังคมกสิกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านรวมถึงการค้าขายกับชาวต่างชาติ ในยุคนี้ได้ส่งผลกระทบทางด้านสถาบันกษัตริย์ พุทธศาสนา ระบบความเชื่อต่าง ๆ

¹¹ ศีลาจารึกลักษณะโจร, *ประชุมศิลาจารึก ภาค 3*, (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), 28.

¹² พระธรรมศาสตร์หรือเรียกว่า มูลคดี เป็นกฎหมายแม่บทที่ใช้เป็นหลักในการบัญญัติกฎหมายย่อยขึ้นมาบังคับใช้ ไทยได้แบบอย่างกฎหมายนี้มาจากคัมภีร์ธรรมสัทธัมของมอญ ซึ่งมอญได้ดัดแปลงคัมภีร์ดังกล่าวนี้มาจากคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ของอินเดียอีกต่อหนึ่ง โดยการตัดตอนเอาส่วนที่เป็นลัทธิพราหมณ์ออกเหลือเฉพาะที่เป็นกฎหมายแท้ๆไว้

¹³ ราชศาสตร์หรือเรียกว่าสาขาคดี เป็นกฎหมายย่อยที่พระมหากษัตริย์ตราขึ้นใช้ในรูปพระราชกำหนด บทพระอัยการ และพระราชบัญญัติ โดยอาศัยคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นหลัก ทั้งนี้โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับเหตุการณ์บ้านเมืองและวัฒนธรรมประเพณีในสมัยนั้น พระราชศาสตร์จึงเป็นกฎหมายเฉพาะรัชกาล ซึ่งพระมหากษัตริย์องค์ต่อมาอาจยอมรับมาใช้หรือไม่ก็ได้

¹⁴ พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, *เรื่องพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม*, (พระนคร : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 2500), 38-39.

¹⁵ ร.แลงกาต์, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 1*, (พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, 2478), 50.

และวัฒนธรรมทางการเมืองไปสู่ยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยอยุธยาได้จัดวางระบบเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่มีความก้าวหน้าและสลับซับซ้อนเพื่อให้สามารถควบคุมและระดมกำลังเพื่อใช้ในการปกป้องบ้านเมือง เพื่อการผลิตและระเบียบทางสังคม¹⁶ ในยุคนี้มีการแบ่งชนชั้นตามโครงสร้างของสังคมไทยที่วางอยู่บนฐานในเรื่องความมั่นคง¹⁷ของประเทศชาติเป็นหลัก ออกเป็น 3 ชั้นชั้น คือชนชั้นกษัตริย์ ชนชั้นขุนนางและข้าราชการ และชนชั้นไพร่¹⁸ เหตุที่แบ่งชนชั้นเพื่อเป็นกำหนดสิทธิหน้าที่และฐานะของแต่ละปัจเจกทางสังคม มีการใช้ระบบการควบคุมกำลังคนหรือแรงงานไพร่และจำนวนที่ดินเป็นตัวชี้วัดถึงอำนาจและฐานะของชนชั้นศักดินา¹⁹ทั้งหลาย จึงกล่าวได้ว่าผู้ที่มีอำนาจสูงสุดย่อมเป็นผู้ที่ถือกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต²⁰มากที่สุด อย่างไรก็ตามสำหรับชนชั้นในยุคนี้ไม่ได้เป็นการแบ่งอย่างถาวรเหมือนการแบ่งวรรณะของอินเดีย อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงได้คืออาจจะเปลี่ยนแปลงจากชนชั้นไพร่ไปเป็นชนชั้นสูง²¹แต่ก็เป็นไปได้ยาก แต่หากเปรียบเทียบกับประเทศในแถบตะวันตกในห้วงปี ค.ศ.476-1453 (พ.ศ.1019-1996) ที่มีการใช้ระบบศักดินาสวามิภักดิ์หรือระบบฟิวดัล (Feudalism) เป็นองค์กรแบบเบ็ดเสร็จเป็นสังคมควบคุมชีวิตของปัจเจกตั้งแต่เกิดจนตายไม่สามารถย้ายฐานันดรได้ ชนชั้นได้ปกครองส่วนใหญ่เป็นทาสติดที่ดิน (Serf) เป็นชาวนาที่ผูกติดกับที่ดิน²² ก็ถือว่าไพร่ไทยยังดีกว่าที่ยังมีโอกาสในการโยกย้ายฐานันดร

ในระบบการบริหารจัดการแรงงานไพร่มีการแบ่งแยกไพร่²³ออกเป็นไพร่สมกับไพร่หลวง เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการเกณฑ์แรงงาน ไม่ว่าจะไพร่หลวงหรือไพร่สมต่างก็อยู่ในฐานันดรไพร่ด้วยกันทั้งสิ้น ต่างก็มีหน้าที่รับใช้ทำมาหาเลี้ยงนายและปกป้องประเทศชาติ ไพร่เป็นผู้ที่ถูกเกณฑ์จะต้องเสียสละแรงงานบางส่วนเพื่อรับใช้ครอบครัวชนชั้นศักดินาทั้งหลาย จึงถือว่าระบบไพร่เป็นระบบที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการเมือง สังคมและเศรษฐกิจในยุคนี้ เพราะบทบาทหน้าที่ของชนชั้นไพร่ถือเป็นเครื่องหมายแห่งเกียรติยศ ฉะนั้น การควบคุมแรงงานไพร่จึงถือเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการจัดระเบียบสังคมในยุคศักดินาตามที่ปรากฏให้เห็นในระบบการจัดองค์การสังคม ในยามศึกสงครามแรงงานไพร่และทาสทั้งหลายกลายเป็นกำลังรบ

¹⁶ อคิน รพีพัฒน์, *พระมหากษัตริย์-ขุนนาง: นาย-ไพร่ ในโครงสร้างสังคมไทยยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์*, (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2560), 5-6.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 118.

¹⁸ ขจร สุขพานิช, *ฐานันดรไพร่*, (กรุงเทพฯ: บจก. คอมแพคท์พริ้นท์, 2542), 26.

¹⁹ **ชนชั้นศักดินา** คือชนชั้นที่เป็นเจ้าของที่ดิน จึงเป็นผู้ที่มีโอกาสบังคับบัญชาคนที่ได้รับประโยชน์จากที่ดินให้ทำประโยชน์ใดๆ ตามที่เจ้าของที่ดินต้องการ และเจ้าของที่ดินก็จะให้ความคุ้มครองปกป้องผู้มาอาศัยทำกินจากผู้มีอำนาจอื่น

²⁰ **ปัจจัยการผลิต** หมายถึง ที่ดินและแรงงานคน

²¹ ภูริชญา วัฒนรุ่ง, *หลักกฎหมายมหาชน*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2545), 201.

²² ปัญญา วิวัฒนานันท์, *อังกฤษ จักรวรรดิที่พระอาทิตย์ไม่เคยตกดิน*, (กรุงเทพฯ: ยิปซี, 2559), 72-75.

²³ **ชนชั้นไพร่** คือผู้ที่ถูกเกณฑ์แรงงานเมื่ออายุครบ 18 ปีบริบูรณ์ โดยไปขึ้นทะเบียนสังกัดมูลนาย เรียกว่าไพร่สม เมื่ออายุครบ 20 ปี มูลนายต้องส่งทำบัญชีหาว่าว หรือทะเบียนหาว่าว หรือสีกเล็ก โดยสัสสิจจะแบ่งส่วนไปให้เป็นไพร่อยู่กับมูลนายตามที่กำหนด เรียกว่าไพร่หลวง ถ้าหากเป็นไพร่หลวงแล้วไม่ต้องการเข้าประจำการต้องส่งส่วยแทน

ยามว่างเว้นจากศึกพวกเขากลับมาเป็นแรงงานผลิตที่สำคัญ กล่าวได้ว่าไม่ว่าจะเป็นช่วงเวลาใด ล้วนต้องใช้แรงงานจากไพร่และทาสที่ทั้งสิ้น ไม่ว่าพวกเขาจะมีความสำคัญเพียงใดก็ตามชีวิต และความเป็นอยู่ของพวกเขาไม่เคยดีขึ้นแต่กลับแย่ลงกว่าเดิม เพราะในระบบไพร่ระบบทาสนั้น จะต้องถูกเกณฑ์แรงงานปีละ 6 เดือน²⁴ และเหลือเวลาเพียง 6 เดือนที่จะเป็นการใช้แรงงาน เพื่อดูแลตนเองและครอบครัว

หากจะกล่าวถึงสิทธิในการปกป้องตนเองภายใต้การคุ้มครองของกฎหมายลักษณะรับฟ้องในปี พ.ศ.1899 มาตรา 10 “ราษฎรมาร้องฟ้องด้วยคดีประการใดๆ แลมิได้ตั้งสังกัดมูลนายอย่าพึงรับไว้บังคับบัญชาเป็นอันขาดทีเดียว ให้ส่งตัวผู้ทำสังกัดมูลนายมิได้นั้นแก่สัสดีเอาเป็นคนหลวง” มีการกำหนดไว้เป็นเงื่อนไขจะต้องเป็นไพร่ที่มีสังกัดเท่านั้นกฎหมายจึงจะให้การคุ้มครอง หากเป็นไพร่ที่ไม่มีค่ายสังกัดจะสุมสี่สุมห้าฟ้องร้องคดีความย่อมเป็นไปได้หรือไม่ หรือถ้าไม่มีค่ายสังกัดต้องถูกเข้าไปอยู่ในสังกัดหลวง รัฐได้กล่าวอ้างถึงเหตุผลสำคัญที่กฎหมายกำหนดเงื่อนไขเช่นนั้นเพราะรัฐมองถึงความมั่นคงเป็นหลักและเพื่อเป็นการควบคุมราษฎรเนื่องจากมีความจำเป็นในการตั้งอาณาจักรขึ้นใหม่เพื่อให้ง่ายต่อการเรียกผู้คนในยามมีเหตุคับขันป้องกันไม่ให้ราษฎรแตกหมู่แตกพวกออกไปพ่นพางพเนจร²⁵ นอกจากนี้ยังได้กำหนดให้ไพร่มีศักดินา 10-15ไร่และต้องสังกัดมูลนายไม่สามารถย้ายสังกัดได้ซึ่งเป็นเหตุผลเพื่อทำบัญชีพลเมืองในการจัดกำลังพลในแผ่นดินตามระบบมูลนายและไพร่ หากไพร่ทั้งหลายไม่มีที่สังกัดในยามจะเกณฑ์แรงงานไปใช้งานหรือเพื่อป้องกันภัยจากข้าศึกศัตรูย่อมเป็นไปได้ยากลำบาก เพราะในยุคสมัยอยุธยาซึ่งไม่มีทหารเกณฑ์หรือทหารประจำการในกองทัพเหมือนปัจจุบัน รัฐจึงตรากฎหมายคุ้มครองไพร่ภายใต้การสังกัดของมูลนายขึ้นเพื่อให้เกิดความง่ายต่อการควบคุมแรงงานไพร่ที่มีรากฐานในความจำเป็นของสังคมในสมัยนั้น เมื่อเกิดกฎหมายฉบับนี้ทำให้ไพร่ต่างต้องหามูลนายต้นสังกัดกันทั่วหน้า เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับการคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินของตน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ของไพร่กับเจ้าขุนมูลนายจะเป็นไปในลักษณะความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์ที่ให้การพึ่งพากัน

ลักษณะความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เป็นความสัมพันธ์กันของคน 2 คนที่มีฐานะแตกต่างกัน ทั้ง 2 ฝ่ายต่างก็ได้รับประโยชน์จากความสัมพันธ์แบบนี้จากความไม่เท่าเทียมกันทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และอำนาจบาบริ จึงทำให้ผู้อุปถัมภ์ได้ให้ความช่วยเหลือและผู้รับอุปถัมภ์ไม่สามารถตอบแทนได้จึงทำให้เกิดการติดหนี้บุญคุณจนกลายเป็นการผูกมัดตัวผู้รับอุปถัมภ์ไว้กับผู้อุปถัมภ์²⁶ มูลนายต้องคอยควบคุมดูแลไพร่ให้อยู่ในภูมิลำเนา การเดินทางไปต่างถิ่นหรือการรับจ้างทำงานต่าง ๆ จะต้องให้มูลนายอนุญาตเท่านั้นต้องดูแลไม่ให้ไพร่หลบหนี ต้องทำการไต่สวนลงโทษหากไพร่ทะเลาะวิวาทกันและความผิดนั้นไม่ร้ายแรงหากไพร่กระทำความผิดต้องติดตามไพร่ไปส่งศาลมิฉะนั้นจะมีความผิด แต่ในขณะเดียวกันมูลนายก็ต้องให้ความคุ้มครอง

²⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจไทย,” อักษรศาสตร์พิจารณ์ 1, ๑.9 (กุมภาพันธ์ 2517), 44.

²⁵ ขจร สุขพานิช, *ฐานันดรไพร่*, (กรุงเทพฯ: บจก. คอมแพคท์พริ้นท์, 2542), 28.

²⁶ ปรีชา คุวินทร์พันธ์, *ระบบอุปถัมภ์*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), 49.

ไพร่ไม่ให้ใครมาดขี่ข่มเหงและต้องให้ความช่วยเหลือตามสมควร และมูลนายจะต้องเป็นผู้ออกคำสั่งให้ไพร่ดำเนินการทั้งในการเกณฑ์แรงงานและการรบ ส่วนไพร่ก็มีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อมูลนายด้วยการแสดงความจงรักภักดี ปฏิบัติตามคำสั่งและให้ของกำนัลหรือผลประโยชน์ตอบแทน แก่มูลนายเป็นการหวังประโยชน์จากมูลนายเพื่อจะได้ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน หรือได้ทำงานเบา แม้มีกฎหมายห้ามมูลนายใช้ไพร่หลวงทำงานส่วนตัวในขณะที่มูลนายควบคุมดูแลแต่ในความ เป็นจริงมักจะมีการเบียดบังแรงงานไพร่ไว้ใช้ส่วนตัวอยู่เสมอ มีการแสวงหาประโยชน์จากไพร่ มีการเกณฑ์แรงงานและบังคับเก็บส่วยจนเกินกำลังของไพร่จนมีการหลบหนีด้วยวิธีการต่างๆ บางครั้งมีการรวมตัวกันก่อการกบฏขึ้น²⁷ อาทิ กบฏไพร่ญาณพิเชียร นำโดยญาณพิเชียร ในรัช สมัยพระมหาธรรมราชา²⁸ กบฏธรรมเถียร นำโดยธรรมเถียร และกบฏบุญกว้าง นำโดยบุญ กว้าง ในรัชสมัยพระเพทราชา²⁹ แม้ว่าไพร่จะมีเสรีภาพในการเลือกมูลนายแต่ก็เป็นเสรีภาพที่ นำเจ็บปวด³⁰ เพราะต้องถูกเกณฑ์แรงงานหรือหาส่วยส่งเพื่อทดแทนการเกณฑ์แรงงาน เงินที่จะ จ่ายแทนการเข้าเวรเกณฑ์แรงงาน 12-15 บาทต่อปีจึงเป็นอัตราที่สูงมากที่เป็นภาระที่ไพร่ ต้องหามาให้เป็นเสรีภาพที่ปฏิเสธไม่ได้

จึงกล่าวได้ว่าระบบการเมืองในยุคกรุงศรีอยุธยาให้ความสำคัญกับระบบการ ชูตรีตทางเศรษฐกิจของชนชั้นศักดินาต่อชนชั้นไพร่ ซึ่งปฏิเสธไม่ได้เลยว่าระบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้แหละที่มีบทบาทโดยตรงที่ส่งเสริมความมั่งคั่งให้กับชนชั้นศักดินาด้วย การแจกจ่ายที่ดินที่ทำกินให้อย่างล้นเหลือ แต่ในขณะเดียวกันก็บังคับให้ชนชั้นไพร่ต้องขึ้นสังกัด ความเป็นไพร่กับมูลนายต้องทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย เป็นชนชั้นที่ถูกเบียดเบียนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการเกณฑ์แรงงานหรือการชูตรีตภาษี³¹ในรูปแบบต่างๆ แม้ว่าเศรษฐกิจของชนชั้น ไพร่ก็ยังถูกกำหนดโดยนายที่อยู่ในชนชั้นศักดินา ซ้ำยังถูกข่มขู่ด้วยความคิดทางศาสนา เพื่อให้เกิดความเชื่อในเรื่องบุญทำกรรมแต่งเชื่อในบุญญาธิการ คนที่อยู่ในชนชั้นสูงกว่าถือว่าเป็นคนมีบุญมากกว่า คนที่มีบุญน้อยต้องยอมรับชะตากรรมและต้องยอมคนที่มีบุญมากกว่าจน กลายเป็นการสร้างทัศนคติยอมรับในความไม่เท่าเทียมกัน³² เป็นการควบคุมพฤติกรรมของไพร่ ให้พอใจและยอมรับฐานะอันต่ำต้อยของตนในสังคมขณะนั้น³³ แต่สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถปิดกั้น ความคิดความต้องการที่พวกเขาต้องการจะหนีให้พ้นจากสภาพความลำบากเช่นนี้ได้ เมื่อถูก

²⁷ ภูริชญา วัฒนรุ่ง, *หลักกฎหมายมหาชน*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2545), 218.

²⁸ สายสกุล เดชาบุตร, *กบฏไพร่ หรือส่วย*, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ ดินแดน บุ๊ค, 2563), 13-25.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, 31-39, 45-50.

³⁰ ขาดิชา พณานันท์, “*ทาสอยุธยาในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1*”, ศิลปวัฒนธรรม, 10 (10) สิงหาคม 2532, 96 - 113.

³¹ **ภาษีที่เรียกเก็บจากไพร่**ในยุคกรุงศรีอยุธยาในรูปแบบเงินตราหรือสิ่งของเพื่อแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน หรือวัสดุที่ จำเป็นต่อรัฐเช่นมูลค่างควเพื่อใช้ผสมดินปืนสำหรับปืนใหญ่ หรือหาของป่าที่จำเป็นมาส่งมอบให้รัฐเช่นไม้หยากร หนังกวาง ทอง ดีบุก เพื่อส่งออก หรือใช้แรงงานเพื่อการเพาะเกษตร การก่อสร้างต่างๆ และงานที่ถูกมอบหมายให้ทำ

³² กุลธิดา เกษบุญชู มีดี, *เอกสารบันทึกการอภิปราย เรื่อง การใช้ Patron-Client Model ในการศึกษาสังคมไทย สถาบันไทยคดีศึกษา*, (กรุงเทพฯ: เอ็กสเปอร์เน็ท, 2524), 11.

³³ ปาเลกัวซ์, ฌ็อง ปีปติส(เจียน), *เล่าเรื่องเมืองไทย*, แปลโดย สันติ ท.โกมลบุตร, (พระนคร: ชูรสภา, 2506), 206.

เอาเปรียบจนเกิดความทุกข์ยากและถูกด้อยค่าลงย่อมสร้างความคับแค้นใจจนนำไปสู่การต่อสู้เรียกร้องสิทธิเพื่อให้หลุดพ้นจากวงจรความทุกข์ยากและอำนาจของรัฐศักดินาในแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาหลายต่อหลายครั้ง เป็นการต่อสู้ที่มีหลากหลายรูปแบบและวิธีไม่ว่าจะเป็นการต่อต้านแบบต่างคนต่างทำด้วยการหลบหนีการเกณฑ์แรงงาน หรือสร้างกองกำลังร่วมกันเพื่อต่อสู้กับอำนาจรัฐศักดินาอย่างเปิดเผยในลักษณะของกบฏ³⁴ (ได้กล่าวแล้วในช่วงต้น)

1.3 ยุคกรุงธนบุรี (พ.ศ.2310-2325) (ค.ศ.1767-1782)

เปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคกรุงธนบุรีถือเป็นยุคที่มีระยะเวลาสั้นที่สุดเพียง 15 ปีเนื่องจากเป็นยุคสมัยที่มีการทำศึกสงครามเพื่อกอบกู้เอกราชและรวบรวมแผ่นดินที่มีผู้ตั้งตัวเป็นใหญ่หลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ให้แก่พม่าเกือบตลอดรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสิน โดยการปกครองในยุคสมัยนี้ยังคงเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างอาณาจักรอยุธยา ยังคงใช้กฎหมายเดิมของกรุงศรีอยุธยา และได้มีการฟื้นฟูระบบไพร่ขึ้นมาอีกครั้งโดยให้มีการสักรเลิกไพร่ทุกคนเป็นการขึ้นทะเบียนไพร่เพื่อจ่ายต่อการติดตามตัวและยังเป็นเครื่องตรวจสอบ ภายหลังได้ถูกใช้เพื่อจัดระเบียบชาติไทยขึ้นใหม่ จึงกล่าวได้ว่าระบบไพร่ถือเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของชาติในทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมา ถือเป็นกลไกในการสร้างหน่วยรวมหรือสร้างชาติที่มีการจัดตั้งขึ้นมาใหม่ภายหลังจากความพังพินาศของรัฐเดิม และยังมีบทบาทสำคัญในการทำให้คนไทยรวมตัวกันได้จนเกิดเป็นพลังที่นำไปสู่การฟื้นฟูตัวของชาติไทย³⁵ บริบทของแรงงานในยุคนี้โดยเฉพาะแรงงานชาวจีนโพ้นทะเลที่เริ่มเข้ามาแสวงโชคในสมัยธนบุรี-รัตนโกสินทร์ ด้วยกระแสโลกสมัยที่มาพร้อมกับการปฏิวัติอเมริกาในปี ค.ศ.1776 (พ.ศ.2319) ได้ประกาศอิสรภาพจากอังกฤษ ปฏิเสธอำนาจของราชาธิปไตยอังกฤษอย่างเด็ดขาดนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองที่ยึดมั่นในเรื่องของสิทธิเสรีภาพและอิสรภาพ³⁶

1.4 ยุครัตนโกสินทร์ในรัชสมัยรัชกาลที่ 1 – 3

จวบจนกระทั่งเข้าสู่รัชสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1) ได้มีการสร้างอาณาจักรใหม่ตามแบบอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา และมีการฟื้นฟูสถาบันกษัตริย์รวมทั้งมีการรื้อฟื้นรูปแบบการบริหารปกครองบ้านเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตามแบบฉบับกรุงศรีอยุธยาขึ้นมา ส่งผลให้การจัดการองค์การทางสังคมเป็นลักษณะระบอบศักดินาที่เป็นองค์ประกอบทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง มีการใช้แรงงานเป็นปัจจัยการผลิตหลักเช่นเดิม ยุคนี้ได้ให้ความสำคัญในเรื่องการสร้างวัดสร้างวังของเจ้านายมากกว่าความเป็นอยู่ของราษฎร และการป้องกันการถูกรุกรานจากอาณาจักรอื่น จึงให้มีการจัดวางโครงสร้างการปกครองทั่วยุทธจักรทุกคนต้องเป็นทหาร ทำให้การสักรเลิกไพร่ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องโดยให้บังคับตามพระราชกำหนด พ.ศ. 2317 (ค.ศ.1774) ในสมัยพระเจ้าตากสินเพราะการสักรเลิกไพร่มีความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง

³⁴ สายสกุล เตชะบุตร, *กบฏไพร่ หรือผีบุญ*, (เนนทური: สำนักพิมพ์ ดินแดน บุ๊ค, 2563), 13-50.

³⁵ ลิขิต ธีรเวคิน, *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), 69-70.

³⁶ ศิลปวัฒนธรรม, “4 กรกฎาคม 1776: สภาแห่งฟิลาเดลเฟียประกาศ “อิสรภาพ” ปลดออกจากอังกฤษ,” 2560, https://www.silpa-mag.com/this-day-in-history/article_642, สืบค้นเมื่อ 4 กรกฎาคม 2564.

ต่อบ้านเมือง³⁷ จึงทำให้มีการเกณฑ์แรงงานและเก็บส่วยจากคนชนชั้นไพร่ทั้งหลายเพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้กับอาณาจักรสยาม เนื่องด้วยในยุคนี้ยังมีศึกสงครามเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แรงงานไพร่และทาสจึงเป็นสิ่งสำคัญ

การที่กษัตริย์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ศาสนาเพื่อให้อุดมการณ์³⁸ ศาสนายังคงอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของประชาชนที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กล่าวได้ว่าเป็นยุคธรรมเนียมเพราะปรัชญากฎหมายไทยล้วนได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาผ่านมาทางคัมภีร์ธรรมศาสตร์ทั้งสิ้นมีการพัฒนามาจากวัฒนธรรม จารีต ประเพณีตลอดถึงหลักธรรมและศีลธรรมอันดีงาม³⁹ ส่งผลให้หลักพุทธศาสนาเป็นกลไกในการควบคุมการใช้อำนาจของกษัตริย์ตามหลักทศพิธราชธรรมสถาบันกษัตริย์ไทยจึงมีความแนบกับศาสนาอย่างใกล้ชิด อันสืบเนื่องจากระบบศักดินาที่กษัตริย์มักจะทำตนเป็นเจ้าของที่ดินทั้งประเทศและหากจะใช้กำลังเพียงอย่างเดียวเพื่อการปกครองแบบสมัยทาสย่อมเป็นไปได้ยาก และด้วยสภาวะการณ์ต่าง ๆ ในห้วงเวลานั้นทำให้กษัตริย์ต้องใช้สถาบันศาสนาเป็นเครื่องรับรองอำนาจของตนเพื่อให้เกิดการยอมรับและศรัทธาขึ้นในหมู่ประชาชนชั้น ส่งผลให้แนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องบุญทำกรรมแต่งจึงเป็นเครื่องมือในการอธิบายถึงความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี การเชื่อในเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ที่สืบทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ถือว่ากษัตริย์เป็นสมมุติเทพเป็นผู้ที่สะสมบุญไว้มากที่สุด และเชื่อในชนชั้นความไม่เท่าเทียมกัน เพราะมีบุญต่างกันไปเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ซึ่งเป็นการสวนทางกับหลักพุทธศาสนาเพราะรากของหลักพุทธศาสนาเป็นการสอนในเรื่องของความเท่าเทียมกันของทุกระดับและการรู้จักแจ้งบรรลुरुธรรม การมีสิทธิในชีวิตของตนเอง มีสิทธิที่จะทำดีทำชั่วได้ การที่มนุษย์ต้องเคารพในชีวิตทุกชีวิต จะต้องปฏิบัติดำรงอยู่ในศีลในธรรมเพื่อให้เกิดความสงบสุขโดยทั่วกัน เพราะมนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากความมีสิทธิมนุษยชน⁴⁰ จนเป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาและกลายเป็นวัฒนธรรมปฏิบัติในสังคมที่คนที่อยู่ต่ำกว่าต้องยอมรับและจำนนต่อการถูกเอาเปรียบความไม่เท่าเทียมกันที่เกิดขึ้น และในรัชสมัยนี้ได้มีการชำระกฎหมายตราสามดวงใหม่ที่มีกฎหมายลักษณะต่างๆรวม 29 ลักษณะ⁴¹ เพื่อให้รัดกุมขึ้นและได้กลายเป็นกฎหมายหลักที่ใช้มาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนถึง รัชกาลที่ 5

ในช่วงรัชสมัยพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) และพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) นอกเหนือจากปัญหาแรงงานไพร่ที่ยังไม่ได้รับการแก้ไข ยังเกิดการแย่งชิงอำนาจ

³⁷ อคิน รพีพัฒน์, *พระมหากษัตริย์-ขุนนาง : นาย-ไพร่ ในโครงสร้างสังคมไทยยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์*, (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2560), 69-72.

³⁸ **อุดมการณ์** หมายถึงหลักการที่วางระเบียบไว้เป็นแนวปฏิบัติในสังคมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้.

³⁹ แสงว นุญเฉลิมวิภาส, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2554), 61.

⁴⁰ เสน่ห์ จามริก, *พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน*, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2545) 37.

⁴¹ สุเมธ จานประดับ และคณะ, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยและระบบกฎหมายหลัก*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550), 40-41.

ของชนชั้นศักดินาจนสร้างความวุ่นวาย จนกระทั่งในยุคสมัยรัชกาลที่ 3 เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจกับฐานอำนาจใหม่ขึ้น เพราะเดิมการควบคุมกำลังพลที่เป็นไพร่ถือเป็นฐานของความมั่นคงและอำนาจทางการเมืองทำให้ไพร่กลายเป็นตัวแปรของอำนาจในยุคกรุงศรีอยุธยา ภายหลังได้เกิดการเปลี่ยนฐานอำนาจทางการเมืองจากการควบคุมกำลังคนในระบบไพร่ไปเป็นทรัพย์สินเงินทองทางเศรษฐกิจอันเป็นผลมาจากพลวัตทางการค้า ที่ประเทศเปิดทำการค้ากับชาวจีนควบคู่ไปกับการอพยพเข้ามาของชาวจีนเป็นจำนวนมากที่เข้ามาขายแรงงานด้วยระบบเศรษฐกิจในลักษณะผูกขาดผู้ได้ประโยชน์คือผู้มีอำนาจที่เป็นคนกลุ่มน้อยของประเทศเท่านั้น ไม่มีผลประโยชน์ใด ๆ ตกมาถึงชนชั้นไพร่เลย เมื่อถูกภาวะสังคมบีบคั้นจึงสร้างความกดดันให้กับพวกเขาจนต้องสู้เพื่อปกป้องตนเองจากการถูกสิทธิความเป็นมนุษย์ทั้งหลายที่ชนชั้นไพร่เป็นผู้ผลิตแต่กลับไม่มีสิทธิที่จะใช้ผลผลิตนั้นอย่างเต็มที่กลับถูกเบียดเบียนผลประโยชน์ที่ควรได้รับ และเป็นชนชั้นที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสังคม ถ้าหากพิจารณาในฐานะแรงงานมนุษย์ที่ถูกกดขี่และสิทธิเสรีภาพ ไม่ว่าจะเวลาจะผ่านไปนานเท่าใดชนชั้นไพร่ก็ยังคงเป็นผู้ถูกเกณฑ์แรงงานด้วยวัตถุประสงค์เดิม ๆ เปรียบเทียบกับประเทศอังกฤษในห้วงเวลาเดียวกันนี้ได้มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมเกิดชนชั้นแรงงานขึ้นอย่างชัดเจน⁴² และมีการให้สิทธิเสรีภาพกับชนชั้นแรงงาน

1.5 ยุครัตนโกสินทร์ในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 - 5

เข้าสู่ยุคสยามเปิดประเทศในยุครัชสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ตามกระบวนการตกลงในสนธิสัญญาบาวริงที่ได้ลงไว้ในปี พ.ศ.2398 (ค.ศ.1855)⁴³ อันสืบเนื่องมาจากที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและกดดันจากประเทศอาณานิคมทั้งหลาย จึงต้องตรากฎหมายขึ้นบังคับใช้เพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจในการเปิดประตูการค้ากับต่างชาติ จากเดิมระบบเศรษฐกิจมีลักษณะเป็นการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ได้พัฒนาไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบศักดินามาเป็นการผสมผสานกับระบบทุนนิยม ระบบการค้าที่เคยผูกขาดก็กลับกลายมาเป็นการค้าแบบเสรี มีการหลั่งไหลเข้ามาอย่างต่อเนื่องของกลุ่มแรงงานจีนเข้ามาขายแรงงานซึ่งไม่ได้ถูกรวมเข้าในระบบไพร่ด้วยแต่ต้องเสียเงินผูกมัดกับรัฐทุก ๆ 3 ปี⁴⁴ จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ผู้ใช้แรงงานได้รับค่าตอบแทน เมื่อชาวจีนจำนวนมากอพยพเข้ามาขายแรงงานทำให้แรงงานหาง่าย และส่งผลให้ผู้ขายแรงงานมีจำนวนมากทำให้ผู้ซื้อแรงงานมีโอกาสที่จะต่อรองราคาได้อย่างเต็มที่ จึงเกิดการกดค่าแรงเกิดการเอาเปรียบเพราะการเข้ามาขายแรงงานของชาวจีนเป็นลักษณะแรงงานอิสระจึงไม่มีนายคอยคุ้มครองหรือให้ความช่วยเหลือ ทำให้กลุ่มแรงงานจีนต้องช่วยกันเองด้วยการรวมกลุ่มกันใน

⁴² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, *ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ*, (กรุงเทพฯ: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, 2536), 7, 11-13.

⁴³ ลิขิต ธีรเวคิน, *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), 89-94.

⁴⁴ ภูริชญา วัฒนรุ่ง, *หลักกฎหมายมหาชน*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2545), 218-219.

ลักษณะของ “อั้งยี่”⁴⁵ เพื่อเป็นการดูแลปกป้องสิทธิประโยชน์ของกลุ่มไม่ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง ทำให้ต้องออกกฎหมายอั้งยี่ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการกระทำในลักษณะอั้งยี่ ร.ศ.116 เพื่อมาควบคุมการรวมตัวของแรงงานจีน เพราะรัฐไทยมองว่าเป็นปัญหาทางด้านความมั่นคงของประเทศที่รัฐจำเป็นต้องเข้าไปควบคุมอย่างเข้มงวด ทำให้อั้งยี่กลายเป็นสิ่งต้องห้ามในสังคมไทยนับตั้งแต่นั้นมา และภายหลังพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการกระทำในลักษณะอั้งยี่ ร.ศ. 116 ได้พัฒนาเป็นประมวลกฎหมายอาญา จึงได้บัญญัติไว้ใน มาตรา 209 ในเรื่องความผิดฐานเป็นอั้งยี่ ในภาคความผิดลักษณะที่ 5 ความผิดเกี่ยวกับความสงบสุขของประชาชน อย่างไรก็ตามแม้จะมีแรงงานต่างชาติหลังไหลกันเข้ามาเพื่อใช้แรงงานอย่างมากภายใต้ระบบการเกณฑ์แรงงานไพร่ก็ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องเช่นกัน

ความแตกต่างระหว่างแรงงานไพร่ไทยกับแรงงานจีนคือการเกณฑ์แรงงานไพร่ไทยเพื่อใช้งานเป็นของฟรี ส่วนรายได้เพื่อการดำรงชีพของแรงงานไพร่คือการทำงานนอกช่วงเวลาเกณฑ์แรงงานซึ่งทำได้แค่เพียงพอกับการเลี้ยงชีวิตเท่านั้น ถ้าหากไม่พอกินก็ต้องขายตัวขายลูกขายเมียไปเป็นทาสสะท้อนให้เห็นถึงแรงงานไพร่ผู้เอากฎที่ถูกระมัดเอาเปรียบถูกกดขี่ซ้ำซ้อนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในขณะที่เดียวกันการใช้แรงงานจีนจะได้รับค่าจ้างเป็นตัวเงินพวกเขาจึงดำรงชีพด้วยการขายแรงงาน เมื่อระบบนายทุนเกิดขึ้นควบคู่กับระบบศักดินาทำให้ชาวจีนที่พอมีอันจะกินตั้งต้นเป็นนายทุนเข้ามาผูกขาดอาชีพการเก็บภาษีเพื่อความมั่นคงทางสังคมจึงเกิดเป็นชนชั้นใหม่ขึ้นในแผ่นดินสยามคือชนชั้นกลางด้วยสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจเช่นนี้มีชนชั้นกลางที่เป็นชาวจีนย่อมมีโอกาสเป็นนายภาษีแบบผูกขาดได้อย่างง่ายดาย ในห้วงเวลาดังกล่าวระบบชุดรีดเริ่มเกิดขึ้นโดยมีการชุดรีดภาษีกับพวกชาวไร่ชาวนาผู้ยากจนอย่างไร้ความปราณี มีการบังคับขู่เข็ญด้วยวิธีการต่างๆ มีทั้งใช้กำลังและกฎหมายบีบบังคับ รัฐเองก็ไม่ได้ใส่ใจให้ความช่วยเหลือใดๆ กับชาวไร่ชาวนาผู้ยากจนเลย กลับไปสนับสนุนการกระทำที่เอารัดเอาเปรียบและเข้าข้างนายภาษีชาวจีนมีการลงโทษผู้ที่ไม่ยอมจ่ายภาษีด้วยวิธีการต่างๆ โดยไม่มีการไต่สวนก่อน

เป็นความอองแงของขบวนการชุดรีดซึ่งแต่เดิมมีเพียงชนชั้นศักดินาเท่านั้นที่ทำการชุดรีด จึงเพิ่มการชุดรีดขึ้นเป็น 2 ชั้นจากความอัดอั้นที่สะสมมาจากการถูกชุดรีดอากรในยุคข้าวยากหมากแพง พวกเขาได้พยายามร้องทุกข์ต่อรัฐแต่ก็ไม่ได้รับการใส่ใจ⁴⁶ เสียงของชนชั้นไพร่มักถูกกดลงจนไม่ได้ยิน เมื่อประชาชนได้รับความเดือดร้อนกันมากขึ้นก็จะพากันเคลื่อนไหวต่อสู้เรียกร้องจึงเป็นเหตุให้เกิดกบฏชาวนาขึ้นอีกหลายต่อหลายครั้งในเวลาต่อมา ในยุคนี้ถือว่าสยามมีนโยบายเปิดประตูประเทศจึงมีการติดต่อและการเข้ามาของชาวตะวันตกอย่างมากมาย จึงให้สิทธินอกอาณาเขตกับชาวต่างชาติตามหลักสิทธิตามแบบฉบับของประเทศแถบตะวันตก

⁴⁵ อั้งยี่ หมายถึง สมาคมลับของชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย เพื่อใช้จัดการดูแล และแสวงหาผลประโยชน์กันเองในกลุ่มคนจีนอพยพที่เข้ามาเป็นแรงงาน และค้าขายในประเทศไทย ปกครองกันด้วยระเบียบและกฎที่ตั้งขึ้นกันเองในอั้งยี่นั้น ๆ โดยแยกเป็นหลายอั้งยี่ แล้วแต่ใครจะเข้าร่วมกับอั้งยี่ใด

⁴⁶ จิตร ภูมิศักดิ์, *โฉมหน้าศักดินาไทย*, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2550), 205, 217-221.

แต่กลับไม่ได้ให้ความคุ้มครองดูแลกลุ่มผู้ใช้แรงงานหรือกรรมกรชาวสยามดังเช่นชาวต่างชาติ แม้ในห้วงเวลาดังกล่าวกลุ่มผู้ใช้แรงงานหรือกรรมกรชาวสยามได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างชัดเจน พวกเขาต้องใช้แรงงานหรือขายแรงงานเพื่อแลกกับความเป็นอยู่และฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น แต่กลับไม่มีการออกกฎหมายที่ให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิ ต่อพวกเขาแต่อย่างใด

กลุ่มผู้ใช้แรงงานหรือกรรมกรก็ยังคงเป็นกลุ่มที่ไม่ได้รับสิทธิยังคงเป็นชนชั้นไพร่ที่ไร้การเหลียวแลจากรัฐบาลเสมอ พวกเขายังคงเป็นผู้ถูกเกณฑ์แรงงานเพื่อใช้ในการผลิตภายใต้สังกัดของมูลนายและเพื่อการป้องกันประเทศอยู่เช่นเดิม ยังคงไม่มีสิทธิอย่างชนชั้นอื่น ๆ ในสังคม เหล่านายทุนจีน (เจ้าสัว) เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องภายใต้ระบบเจ้าภากษินายอการ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จากการอุปถัมภ์ค้าชูของชนชั้นศักดินาที่มีอิทธิพลทางการเมือง เมื่อเข้าสู่ยุครัชสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) นายทุนจีนเริ่มมีตัวตนในสังคมไทย เพราะได้รับการอุปถัมภ์จากราชวงศ์ บ้างก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นขุนนางมียศถาบรรดาศักดิ์ ในบางครั้งครวัสามารถก่อร่างสร้างตระกูลด้วยการถวายลูกสาวให้เป็นบาทบริจาริกาของกษัตริย์หรือแต่งงานกับตระกูลใหญ่ๆของกรุงเทพฯ และมีการสร้างสายสัมพันธ์กับสมาชิกราชวงศ์ในลักษณะเดียวกันทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับชนชั้นศักดินาสยามมากยิ่งขึ้น⁴⁷ เช่นตระกูลโชติกเสถียร โชติกพุกกณะ และโชติสวัสดิ์ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาโชฎีกราชเศรษฐี นอกจากนี้ยังมีตระกูลเลาหะเศรษฐี สมบัติศิริ พิศาลบุตร และพิศลบุตร ส่งผลให้นายทุนจีนมีบทบาทและอิทธิพลทางเศรษฐกิจจึงเกิดระบบการขูดรีดที่รุนแรงขึ้น ชนชั้นไพร่ไม่อยู่ในฐานะที่จะต่อรองใดๆ ได้นอกจากยอมรับต่อสภาพที่เกิดขึ้น

ในยุคนี้มีการปฏิรูปโครงสร้างและการจัดตั้งสถาบันบริหารและระบบราชการสมัยใหม่ตามแบบตะวันตก มีการรวบรวมกำลังตามหัวเมืองต่างๆ กลับเข้ามาอยู่ภายใต้บังคับบัญชาในทีเดียวจึงเป็นการสร้างฐานอำนาจของกษัตริย์ให้มีความเข้มแข็งขึ้น และเพื่อเป็นการลดทอนอำนาจบารมีของเหล่าขุนนางอำมาตย์ลงจึงจำเป็นต้องลดจำนวนของไพร่พลในสังกัดลงจนหมดไป⁴⁸ เพราะในห้วงเวลานั้นสยามได้เปลี่ยนผ่านสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ส่งผลให้ชาวนาผู้ใช้แรงงานทั้งหลายกลายเป็นพลเมืองในบังคับใต้กฎหมายของสยามที่ไม่ใช่ทาสหรือไพร่ผู้ถูกเกณฑ์แรงงานภายใต้บังคับของมูลนายอีกต่อไป และมีการประกาศเลิกทาสในปี พ.ศ. 2448 (ค.ศ.1905) รวมทั้งการยกเลิกระบบเกณฑ์แรงงานไพร่และทาสแต่เป็นเพียงแค่บางมณฑลเท่านั้น ในการปลดปล่อยให้แรงงานพลเมืองสยามที่เป็นไพร่และทาสได้รับอิสระ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคมที่เปลี่ยนไปตามยุคตามสมัยเพราะได้รับอิทธิพลของตะวันตกจึงส่งผลให้เราต้องเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ช่วงศตวรรษที่ 16-18⁴⁹ จึงทำให้ประเทศไทยเกิด

⁴⁷ คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2562), 49-50.

⁴⁸ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซีลด์เคเวอร์ม, 2546), 284-286.

⁴⁹ แสง บุญเฉลิมวิภาส, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2554), 133.

การพัฒนาทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองขึ้น และยังได้มีการสังคายนากฎหมายเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยและเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของสังคมโลก

ในปีเดียวกันกลับออกกฎหมายใหม่มาทดแทนเรียกว่า “พ.ร.บ.ลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124” เป็นการทดแทนการเกณฑ์แรงงานระบบไพร่แบบเดิม การยกเลิกระบบไพร่และทาสที่มีความยึดเยื้องพันพัวมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ไพร่และทาสทั้งหลายจึงได้รับการปลดปล่อยหลุดพ้นจากกฎหมายเกณฑ์แรงงานโดยทั่วหน้า จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญคือการล้มเลิกฐานันดรไพร่และระบบทาสถือเป็นการสิ้นสุดของระบบไพร่และทาส ถือว่าเป็นการคืนสิทธิอันชอบธรรมในความเป็นมนุษย์ให้แก่ไพร่ทั้งหลายอย่างแท้จริงตามหลักของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์⁵⁰ จึงนับได้ว่าเป็นก้าวที่สำคัญอย่างยิ่งของการปฏิรูปสังคม การเมือง และเศรษฐกิจในสยาม นำความเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลมาสู่สยามประเทศ แม้จะมีการคืนสิทธิความเป็นคนให้กับชนชั้นไพร่ก็ไม่ได้ทำให้ชีวิตของพวกเขาดีขึ้น เพราะพวกเขาก็ยังคงไม่ได้รับสิทธิในการรวมกลุ่ม สิทธิในการเรียกร้องและปกป้องสิทธิของตนเอง การต้องออกมาต่อสู้อย่างเดียวโดยไม่มีพรรคพวกย่อมถูกบีบคั้นทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็ภาวะเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ซ้ำยังถูกขูดรีดจากทางราชการอย่างต่อเนื่อง จนนำไปสู่ความขัดแย้งขึ้นในสังคมทำให้เกิดปฏิกิริยาโต้ตอบระเบิดขึ้นในรูปแบบของกบฏ อาทิ กบฏอ้ายเชียงแก้ว นำโดยอ้ายเชียงแก้ว ชาวภูยหรือข่า ในสมัยรัชกาลที่ 1⁵¹ กบฏสาเกียดโง้ง นำโดยอ้ายสมิสา ในสมัยรัชกาลที่ 2⁵² กบฏพญาผาบ เชียงใหม่ นำโดยพระยาปราบสงคราม กบฏศึกสามโบก นำโดยนายหนู นายจวนและอีกคนไม่ทราบชื่อ กบฏฝิบุญภาคอีสาน นำโดยองค์แก้วหรือบักมี กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ นำโดยพะกาหม่อง และสลาไปไซย ในสมัยรัชกาลที่ 5⁵³ ฉะนั้น สิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ว่าชีวิตของชนชั้นไพร่มีความยากแค้นเพียงใดนั้นอนุมานได้จากจำนวนกบฏที่เกิดขึ้นอย่างดาษดื่น ที่ล้วนแล้วเป็นที่มักถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบถูกรีดไถ่จากทางการและถูกขูดรีดผลผลิตส่วนเกินอย่างไม่เป็นธรรม จึงเกิดการปลุกระดมชาวไร่ชาวนาชนให้ร่วมประชาชนในเหตุการณ์กบฏที่กล่าวมาแล้วโดยใช้ปัจจัยที่เป็นปัญหาในการชีชวนและโน้มน้าวให้เกิดอุดมการณ์ร่วมกันในการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ให้เกิดการดูแลปกป้องสิทธิประโยชน์ของตนเองและกลุ่มและเพื่อให้หลุดพ้นจากการครอบงำของชนชั้นศักดินาและผู้มีอำนาจ

ถึงจะเป็นการลำบากและยากอย่างยิ่งที่เหล่าไพร่จะลุกขึ้นก่อการใหญ่ท่ามกลางความเข้มแข็งมั่งคั่งของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ตาม เมื่อถึงคราวอัปจนหนทางก็ต้องสู้เพราะไม่ได้รับความเป็นธรรมไม่มีสิทธิอย่างคนอื่นแม้สุดท้ายต้องจบลงด้วยความพ่ายแพ้ทุกครั้ง หรือ

⁵⁰ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หมายถึง คุณสมบัติ จิตใจ สิทธิเฉพาะตัวที่พึงสงวนของมนุษย์ทุกคน และรักษาไว้มิให้บุคคลอื่นมาล่วงละเมิดได้ การถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่ต้องได้รับความคุ้มครอง และได้รับความยุติธรรมจากรัฐ

⁵¹ สายสกุล เดชาบุตร, *กบฏไพร่ หรือฝิบุญ*, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ ดินแดน บุ๊ค, 2563), 54-62.

⁵² เรื่องเดียวกัน, 67-72.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, 75-106, 111-127, 129-171, 172-196.

แม้กระทั่งการรวมตัวกันของกรรมกรรรางในปลายปี พ.ศ.2440 (ค.ศ.1897) ก่อตั้งสมาคมแรงงานขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการประหยัด สงเคราะห์ผู้ชราและคนพิการ รวมทั้งส่งเสริมความสามัคคี ฯลฯ โดยรัฐได้ตีกรอบให้สามารถดำเนินกิจกรรมเพียงด้านสังคมสงเคราะห์เท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริงแล้วมันย่อมเป็นไปได้ เพราะกิจกรรมใดๆ ของสมาคมแรงงานย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นนั้นจึงหลีกเลี่ยงไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองย่อมเป็นไปได้ จึงทำให้สมาคมกรรมกรรรางเข้าไปมีบทบาททางการเมืองมากขึ้น ภายหลังจากได้มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับคนงานแต่ให้ความคุ้มครองเพียงบุคคลต่างชาติเท่านั้น กลุ่มผู้ใช้แรงงานหรือกรรมกรสยามกลับไม่ได้รับการรับรองคุ้มครองสิทธิด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงรัฐที่มองความเป็นคนที่ไม่เท่าเทียมกันเป็นเรื่องธรรมดา

เมื่อสังคมไทยก้าวสู่ความรัฐชาติด้วยภายหลังจากที่มีการเลิกทาสยกเลิกระบบไพร่ทำให้เริ่มเกิดชนชั้นแรงงานขึ้น⁵⁴ เพราะเริ่มเกิดระบบการผลิตในภาคอุตสาหกรรมขึ้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างทางสังคมที่มีผลอย่างมากต่อการรวมกลุ่มของผู้ใช้แรงงานอันเป็นสิทธิทางการเมืองที่สำคัญแต่กลับยังไม่ปรากฏ ใดๆ ที่สิทธิทางการเมืองของชนชั้นแรงงานและพลเมืองสยามจะเป็นตัวบ่งบอกตัวตนความเป็นรัฐชาติได้อย่างแท้จริง หรือหากแม้จะมีก็เป็นการรวมกลุ่มเป็นสมาคมแบบไม่เป็นทางการเพราะยังไม่มีกฎหมายรองรับ ทำให้ผู้ใช้แรงงานยังไม่มีตัวแทนที่จะพิทักษ์ดูแลปกป้องสิทธิประโยชน์ของกลุ่มอย่างถูกต้องตามกฎหมาย จึงกล่าวได้ว่าการสร้างชาติและรัฐชาติของสยามประเทศเกิดขึ้นเป็นคู่ขนานกับการเพิ่มขึ้นของอำนาจกษัตริย์และอุดมการณ์ระบบกษัตริย์ใหม่ ฉะนั้น ชาติจึงไม่ใช่การรวมตัวของประชาชนที่หลากหลาย แต่กลับกลายเป็นกระบวนการสร้างให้กษัตริย์เป็นหนึ่งในชาติอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ ให้ชาติกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีสถาบันกษัตริย์อยู่บนจุดที่สูงสุดเสมอยอมแสดงให้เห็นถึงความป็นชาติสมบูรณ์อำนาจอธิปไตยอย่างแท้จริง⁵⁵ หากมองย้อนกลับไปประเทศพัฒนาทั้งหลายในเวลาดังกล่าวได้ให้สิทธิเสรีภาพกับประชาชนทุกกลุ่มและในทุกด้านจนเกิดตัวแทนของกลุ่มชนชั้นแรงงานขึ้น⁵⁶

1.6 ยุครัตนโกสินทร์ในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 - 7

ในรัชสมัยของพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) และพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) การปกครองประเทศยังคงยึดถือการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในห้วงรัชสมัยรัชกาลที่ 6 ที่ต้องประสบกับปัญหาหลายด้านไม่ว่าจะเป็นการระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่หรือไข้ทรพิษที่ทำให้ชาวสยามต้องทุกข์ระทมอย่างสาหัส ช้ำร้ายยังมีโรคอุบัติใหม่หรือไข้หวัดใหญ่สเปน (Spanish Flu) ในปี พ.ศ.2461 (ค.ศ.1918) แม้ว่าประเทศสยามมีกรมสาธารณสุขแล้วก็ตามแต่หากยังไม่มียารักษาและไม่รู้วิธีการรับมือ ทำให้ประชาชนชาวไทยต้องล้มตายถึงแปดหมื่นกว่าคน และคนที่เสียชีวิตส่วนใหญ่เป็นคนชนบทที่อยู่รอบปริมณฑลกรุงเทพฯ เพราะความ

⁵⁴ ลิขิต ธีรเวคิน, *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), 102.

⁵⁵ คริส เบเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2562), 110 -112.

⁵⁶ พุทธิสถาน ชุมพล, *ประชาธิปไตยแบบรัฐสภาในอังกฤษ*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), 26.

เหลื่อมล้ำของสังคมที่ผลักดันให้คนยากจนตามชนบทไม่มีโอกาสได้เข้าถึงระบบสาธารณสุขอย่างคนในเมือง เป็นการซ้ำเติมเศรษฐกิจที่ย่ำแย่อยู่ก่อนจนพังพินาศ จึงเกิดการย้ายถิ่นฐานเพื่อมาขายแรงงานของคนในชนบทแต่กลับต้องถูกกดขี่ขูดรีดเอาเปรียบจากนายทุน เป็นแรงกดดันให้ผู้ใช้แรงงานรวมตัวกันเรียกร้องการปกครองระบอบประชาธิปไตยเพื่อให้เกิดสิทธิในหมู่ผู้ใช้แรงงาน แม้ภายหลังสยามได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกก่อตั้งองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) แต่กลับไม่รับรองอนุสัญญาฉบับที่ 87 และฉบับที่ 98 ที่เป็นการส่งเสริมประชาธิปไตยและสิทธิแห่งมนุษยชน ในแง่ของการคุ้มครองแรงงานกลับไม่ได้ให้ความสำคัญทั้งๆ ที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกก่อตั้งองค์การสันนิบาตชาติและองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) ตั้งแต่ปี พ.ศ.2462 และองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) ได้ระบุให้ประเทศไทยออกกฎหมายคุ้มครองแรงงาน แต่ทางการไทยในขณะนั้นได้ให้เหตุผลว่า “แรงงานไม่ใช่คนไทย ไม่จำเป็นต้องคุ้มครอง”⁵⁷ สะท้อนให้เห็นถึงการที่ผู้ปกครองที่ออกกฎหมายมองว่าแรงงานไม่ใช่พวกเราแต่เป็นคนอื่น จึงทำให้แรงงานยังคงเป็นผู้ที่ไม่มีสิทธิตามกฎหมาย ทั้งๆ ที่การสร้างบ้านสร้างเมืองนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันล้วนมาจากแรงงานของพวกเขาทั้งสิ้น หากเพียงรัฐยินยอมลงนามรับรองพันธสัญญาอนุสัญญาฉบับที่ 87 และที่ 98 ก็จะสามารถให้เกิดสิทธิในกลุ่มผู้ใช้แรงงานอย่างประเทศที่พัฒนาทั้งหลาย ความแตกต่างและเหลื่อมล้ำล้วนเกิดจากสิทธิที่แตกต่างกันทั้งสิ้น

การเอารัดเอาเปรียบของนายจ้างต่อผู้ใช้แรงงานก็ยังคงดำเนินอย่างต่อเนื่องในทุกยุคทุกสมัย เมื่อมีการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิของตนเองกลับต้องถูกไล่ล่าจับกุมขังเยี่ยงนักโทษ ด้วยชะตากรรมของราษฎรผู้ยากไร้และผู้ใช้แรงงานภายใต้ระบอบการเมืองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เผด็จการอยู่เต็มไปด้วยความทุกข์ยากจน อับจนหนทาง หหมดสิ้นโอกาสจึงทำให้มีชีวิตที่ถูกเอารัดเอาเปรียบถูกกดขี่ข่มเหงอยู่ร่ำไป แม้เข้าสู่รัชสมัยรัชกาลที่ 7 สิทธิของกลุ่มผู้ใช้แรงงานก็ยังไม่เกิดขึ้น ในห้วงเวลานี้เศรษฐกิจประเทศตกต่ำถึงที่สุดชาวไร่ชาวนาผู้ใช้แรงงานต้องประสบกับความลำบาก มีการเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐแต่กลับถูกรัฐขูดรีดภาษีอย่างหนัก แม้จะมีการออกกฎหมายเพื่อให้ความช่วยเหลือแต่ก็เอนเอียงและเอื้อประโยชน์ต่อชนชั้นสูงทั้งสิ้น นอกจากนั้นยังมีการปลุกฝังและปิดกั้นความคิดไม่ให้มีการคิดนอกกรอบและจำกัดสิทธิเสรีภาพในทุกด้าน จนทำให้ผู้ใช้แรงงานต้องยอมจำนนต่อสภาพต่างๆ ที่ไม่เต็มใจ สิ่งปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในเรื่องสิทธิเสรีภาพ ผลประโยชน์ต่างๆ ล้วนเป็นของชนชั้นศักดินา ในทางกลับกันชนชั้นต่ำที่เป็นผู้ใช้แรงงาน(กรรมกรและชาวนา) แทบจะไม่มีสิทธิไม่มีเสียงใดๆ และไม่คอยได้รับการเกื้อหนุนจากรัฐบาลเลย ปัญหาสำคัญคือการไม่สามารถรวมกลุ่มกันได้เพราะความกระจัดกระจายของกลุ่มแรงงานอันเกิดจากระบบเศรษฐกิจและสังคมที่บีบรัดและความจงใจของรัฐที่ไม่ต้องการให้มีการรวมกลุ่มกันในหมู่ของผู้ใช้แรงงาน ซึ่งสอดคล้องกับ

⁵⁷ The Citizen.Plus Thai PBS, *ขบวนการแรงงานเยอรมัน-ไทย ประวัติศาสตร์ในความเหมือนที่แตกต่าง*, 7 September 2016, <https://www.thecitizen.plus/node/9438>.

พระราชดำรัสของรัชกาลที่ 7 ที่ไม่เห็นด้วยกับการที่คนงานหรือผู้ใช้แรงงานจะมีสิทธิรวมตัวเป็นกลุ่มก้อน⁵⁸ จึงเป็นเหตุให้ไม่มีกฎหมายที่ให้การรับรองคุ้มครองสิทธิการรวมกลุ่มของผู้ใช้แรงงาน อันเป็นผลให้ผู้ใช้แรงงานมักถูกกดขี่ได้อย่างง่ายดายจากผู้มีอำนาจ

2. บทสรุป

บริบทของแรงงานไทยในอดีตที่ถูกเรียกว่าระบบไพร่นั้นเป็นไปตามรูปแบบการปกครองของแต่ละยุคสมัย หากวิเคราะห์ผ่านประวัติศาสตร์ของไทยตั้งแต่ยุคสุโขทัย ยุคอยุธยา รัตนโกสินทร์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จะพบว่าในแรงงานยุคสุโขทัยมีหน้าที่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานเพื่อไปใช้แรงงานให้กับทางราชการตามที่ได้รับมอบหมายเป็นการควบคุมกำลังคนแบบง่ายๆที่ทุกคนจะขึ้นตรงต่อกษัตริย์ นอกเหนือจากเวลาราชการแรงงานมีสิทธิเสรีภาพในการประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงตนเองภายใต้กฎหมาย เมื่อเข้าสู่ยุคกรุงศรีอยุธยาเริ่มมีโครงสร้างที่ซับซ้อนมากขึ้นจึงกำหนดให้ไพร่ต้องทูลนายสังกัดเพื่อแลกกับการได้รับสิทธิในการจับจองที่ดินและได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย ในขณะเดียวกันไพร่มีหน้าที่ต้องใช้แรงงานทำงานให้กับมูลนายและมีหน้าที่เสียภาษีตามที่กฎหมายกำหนด ซึ่งระบบนี้ได้ใช้มาจนถึงยุครัตนโกสินทร์ในรัชสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อเข้าสู่ยุครัชกาลที่ 4 แม้แรงงานไพร่จะมีสิทธิในดำรงชีพมากขึ้นแต่ก็ยังต้องถูกเกณฑ์แรงงานเช่นเดิม จนกระทั่งรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ประกาศเลิกทาสที่เป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับสิทธิและเสรีภาพของการเป็นมนุษย์ทำให้สิ้นสุดของระบบไพร่ซึ่งสรุปได้ว่าสิทธิแรงงานไทยในอดีตที่ผ่านมาเป็นไปตามสภาพสังคมไทยและอิทธิพลของแนวคิดความเชื่อที่ได้รับมาจากศาสนา วัฒนธรรมและจารีตประเพณี โดยเฉพาะจากอินเดียและขอม ประกอบกับความจำเป็นของยุคสมัยก่อนการจัดระบบสังคมที่สอดคล้องกับบริบทในขณะนั้นเป็นธรรมดาที่กษัตริย์ต้องพยายามรวบรวมคนและรวบรวมดินแดน การจัดระบบทางสังคมในยุคนั้น ฉะนั้น เมื่อเข้าสู่สังคมยุคใหม่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยจึงทำให้มีการหล่อหลอมแนวคิดทางตะวันตกประกอบกับการเกิดขึ้นขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ(ILO)ในเรื่องเกี่ยวกับเรื่องสิทธิและเสรีภาพ รัฐบาลไทยได้คำนึงถึงความสำคัญอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนจึงได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญเกือบทุกฉบับ เนื่องด้วยรัฐเห็นว่ามนุษย์แต่ละคนจำเป็นต้องมีและเอาไว้ใช้เพื่อการดำรงชีวิต รัฐจึงต้องเคารพและให้การรับรองคุ้มครองในสิทธิและเสรีภาพอย่างแท้จริง ดังนั้นในการศึกษาเกี่ยวกับบริบทของแรงงานไทยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 จะพบว่าผลของการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมและยังส่งผลถึงวัฒนธรรมจารีตประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นเปลี่ยนตามไปด้วย สังคมจึงต้อง

⁵⁸ ศโรตม์ คล้ามไพบูลย์, *แรงงานวิจารณ์เจ้า ประวัติศาสตร์ราชกรผู้ทูลเกล้าทูลอาทสมบูรณาญาสิทธิไทย*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2564), 81-82.

ปรับตัวตามเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชนชั้นจนนำไปสู่การใช้ความรุนแรง เพราะผู้ใช้แรงงานคือกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญเติบโต ฉะนั้น ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาเป็นสิ่งที่ทำให้คนในปัจจุบันได้รับรู้ถึงเรื่องราวทางการเมืองและสังคมเมื่อครั้งในอดีต ทำให้เห็นภาพสะท้อนโครงสร้างทางการเมืองและสังคมในยุคสมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองปีพ.ศ. 2475 ในบริบทของผู้ใช้แรงงาน วัฒนธรรม ความเชื่อและจารีตประเพณีต่าง ๆ ที่ไม่เพียงแต่ทำให้เรารู้ว่าเมื่อครั้งอดีตสังคมของเราเป็นอย่างไรและทำให้เราได้เห็นมุมมองต่าง ๆ ในบริบทของแรงงานที่มีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่อย่างไรผ่านประวัติศาสตร์ในแต่ละยุค ทำให้เข้าใจถึงรูปแบบทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปจนพัฒนามาเป็นแรงงานไทยในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- กุลธิดา เกษบุญชู-มิต. *เอกสารบันทึกการอภิปราย เรื่อง การใช้ Patron-Client Model ใน การศึกษาสังคมไทย สถาบันไทยคดีศึกษา*. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, 2524.
- เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. *หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2558.
- ขจร สุขพานิช. *ฐานันดรไพร่*. กรุงเทพฯ: บจก. คอมแพคท์พริ้นท์, 2542.
- คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2562.
- จิตร ภูมิศักดิ์. *โฉมหน้าศักดินาไทย*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2550.
- จิตร ภูมิศักดิ์. *สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา*. นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2564.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. “วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจไทย.” *อักษรศาสตร์พิจาณ์* 1, ฉ.9 (กุมภาพันธ์ 2517): 44.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. *ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: บริษัทธรรมสาร จำกัด, 2536.
- ชาติชาย พณานานนท์. “ทาสอยุธยาในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1”. *ศิลปวัฒนธรรม* 10, (10) สิงหาคม 2532.
- ปรีชา คูวินทร์พันธุ์. *ระบบอุปถัมภ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. *ความยุติธรรม. ในเอกสารสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2535
- ปาเลกัวซ์, อัง ปับติส. *เล่าเรื่องเมืองไทย*. แปลโดย สันติ ท.โกมลบุตร. พระนคร: ครุสภา, 2506.
- ปัญญา วิฒนานันท์. *อังกฤษ จักรวรรดิที่พระอาทิตย์ไม่เคยตกดิน*. กรุงเทพฯ: ยิปซี, 2559.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*. กรุงเทพฯ: ซิลค์เวอร์ม, 2546.
- พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลาภฤทธิยากร. *เรื่องพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม*. พระนคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 2500.
- พฤทธิสถาน ชุมพล. *ประชาธิปไตยแบบรัฐสภาในอังกฤษ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- ไพฑูริย์ มีกุล. “การศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทย.” *วารสารวิชาการ มนุษย์และสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*. 1 ฉ.1, มกราคม - มิถุนายน 2560
- ภูริชญา วัฒนรุ่ง. *หลักกฎหมายมหาชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2545.
- ร.แลงการ์ด. *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 1*. พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, 2478.

- ลิขิต อีร์เวคิน. *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.
- ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์. *รายงานวิจารณ์เจ้า ประวัติศาสตร์ราษฎรผู้หาญกล้าท้าทายสมบูรณาญาสิทธิไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2564.
- ศิลาจารึกลักษณะโจร. *ประชุมศิลาจารึก ภาค 3*. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ม.ป.ป.
- สมชาย กษิติประดิษฐ์. *สิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542.
- สายสกุล เตชบุตรี. *กบฏไพร่ หรือผีบุญ*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ ดินแดน บู้, 2563.
- สุเมธ จานประดับ และคณะ. *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยและระบบกฎหมายหลัก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550.
- เสนห์ จามริก. *พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2545.
- แสวง บุญเฉลิมวิภาส. *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2554.
- อัสมิงพวงศ์ ฉัตรราคม. *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542.
- อคิน รพีพัฒน์. *พระมหากษัตริย์-ขุนนาง: นาย-ไพร่ ในโครงสร้างสังคมไทยยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ, 2560.
- อุดม รัฐอมฤต และคณะ. *การอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามมาตรา 28 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดนานาสิ่งพิมพ์, 2544.
- อัษฎางค์ ปาณิกบุตร. *การเมืองการปกครองไทย ตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ วี.เจ.พรินติ้ง, 2544.
- ศิลปวัฒนธรรม. 4 กรกฎาคม 1776: สภาแห่งฟิลาเดลเฟียประกาศ "อิสรภาพ" ปลดแอกจากอังกฤษ. 4 กรกฎาคม 2564, https://www.silpa-mag.com/this-day-in-history/article_642.
- The Citizen.Plus Thai PBS. *ขบวนการแรงงานเยอรมัน-ไทย ประวัติศาสตร์ในความเหมือนที่แตกต่าง*. 7 September 2016, <https://www.thecitizen.plus/node/9438>.

